

D

OM MAINSTREAMING, MAGT OG KØNSFORSKNINGENS KRITISKE POTENTIALER

Af Signe Arnfred

E

Gender mainstreaming strategien har gået sin sejrsgang i udviklingspolitikken siden FN's fjerde verdenskonference for kvinder i Beijing i 1995. Fra den udviklingspolitiske sammenhæng er den derefter blevet overført til andre områder, såsom forskning. Når mainstreaming på kønsforskningsområdet bliver præsenteret som noget nyt og spændende – således som det sker i

B

Kvinder, Køn & Forsknings temanummer om mainstreaming (2000/2) – kan der derfor være grund til at viderebringe erfaringer med gender mainstreaming fra et område, hvor denne strategi allerede er en gammel kending. Som sagt er det fra og med Beijing 1995, at mainstreaming strategien for alvor slog igennem i udviklings(køns)politik på globalt plan. Før 1995 var alle *Women in Development* – dokumenter blevet skrevet om til at handle om *gender* i stedet for om *women*, og nu blev de skrevet om igen for at inkorporere mainstreaming-strategien. *Gender mainstreaming* er en påfaldende populær strategi i de bi-standspolitiske apparater. Måske fordi den muliggør dokumenter med smuk retorik – samtidig med at den legitimerer en bekvem nedlæggelse af særlige kvinde- og kønspolitiske afdelinger, således som det er sket for eksempel både i Da-

A

nida og i Sida (det svenske bi-standsapparat), ligesom også Mellempolkeligt Samvirke har afskaffet deres særlige køns-konsulent: Nu, hvor køn skal integreres i alle programmer, er der jo ingen grund til at have en *særlig* afdeling for køn ... Sida's formuleringer angående gender mainstreaming er typiske for den form for retorisk skønsnak, som mainstreaming-tilgangen giver mulighed for:

“Mainstreaming implies that attention to equality between women and men should pervade all development policies, strategies and interventions. Mainstreaming does not simply mean ensuring that women participate in a development agenda that has already been decided upon. It aims to ensure that women as well as men are involved in setting goals and in planning so that development meets the priorities and needs of both women and men. Mainstreaming thus involves giving attention to equality in relation to analyses, policie planning processes and institutional practices that set the overall conditions for development. Mainstreaming requires that analysis be carried out on the potential impact on women and men of development interventions in all areas of societal development. Such analysis should be carried out *before* the important decisions on goals, strategies and resource allocations are made” (Sida 1997, citeret i Hannan 2000, 289).

T

Problemet i denne feministiske ønskeliste er, at den ikke tager højde for magtforhold og eventuelt modsatrettede inter-

esser, hverken internt i de pågældende bistandsapparater, eller i større sammenhæng mellem i-lande og u-lande, mellem regeringer/eliter og almindelige mennesker i de pågældende u-lande, mellem mænd og kvinder. I praktisk politik spiller disse magtforhold derimod en altafgørende rolle. Trods stribevis af dokumenter om *gender equality, empowerment, participation* og *partnership* – alle aktuelle udviklingspolitiske honnør-ord – vidner de globale statistikker om fortsat polarisering mellem rige og fattige (stadigt større rigdom samlet på stadigt færre hænder) og også mellem kvinder og mænd (stadigt flere kvinder blandt de fattigste).

Indførelsen af termen *gender* i bistandspolitikken banede vej for en *afpolitisering* af kønsaspektet; indførelsen af mainstreaming-strategien cementerer denne tendens. Begrebet *gender* samt analysetilgangen *Gender and Development* (GAD) blev ellers introduceret af feminister, netop for at gøre opmærksom dels på magtforholdene mellem kvinder og mænd – idet *gender* peger på køn som samfundsmæssigt konstrueret i et felt af magtrelationer – og dels på nødvendigheden af at genforhandle selve udviklingsforståelsen. Disse feminister agiterede for GAD til afløsning af det hidtidige integrationsprojekt: *Women in Development* (WID), som de kritiserede for at lade sig nøje med *adding women*. Gennem feministers ihærdige kamp i de udviklingspolitiske institutioner lykkedes det i 1990'erne at få indført GAD

som udviklingspolitikens kønspolitiske slogan. Det så i starten ud som en sejr, men efterhånden er medaljens bagside blevet mere iøjnefaldende. Fra at være spørgsmål om politisk mobilisering og kamp *mod* undertrykkelse og marginalisering af kvinder, og *for* ændrede magtforhold mellem kvinder og mænd, er kønsaspektet i udviklingspolitik blevet reduceret til spørgsmål om kompetence og træning, monitorering og administration. *Yes*, kønskompetence er vigtigt; men uden politisk motivering og kamp for ændrede magtrelationer kommer man ikke langt.

Mainstreaming-politikken kører nu videre i samme spor – bortset fra at begrebet om *mainstreaming* (så vidt vides) ikke er introduceret af feminister. Tanken om mainstreaming har et iboende administrativt tilsnit, den er tænkt oppefra og handler om bureaukratiske tiltag, officielt om måder hvorpå en vedtagen kønspolitik kan bringes til at præge samtlige aspekter af en given national eller bistandspolitisk strategi. Ikke des mindre støttes mainstreaming-politikken ofte af kvinder, der forstår sig selv som feminister – ved nærmere eftersyn dog især feminister, der er ansat i NGO'er og i bistandsapparatet, og som altså lever af at være kønsekspert. Disse feminister forestiller sig, at mainstreaming vil betyde en gennemgribende ændring af politik på alle niveauer, og enkelte mener endog, at mainstreaming i sig selv er transformativt, det vil sige at der altså nu (omsider) bliver tale om

det med at ændre selve udviklingens retning. Desværre er disse forestillinger fuldstændig blottet for begreber om sociale og økonomiske magtforhold samt for begreb om det fænomen, at forskellige samfundsgrupper kan have modsatrettede interesser: at bestemte typer af udvikling for eksempel er i nogle gruppers interesse, men ikke i andres. I modsætning til begrebet *gender*, der dog i det mindste forsøgte at tematisere betydningen af sociale magtforhold er ordet *mainstreaming* fuldstændig naivt i så henseende. I mainstreamingens univers råder de gode viljer, og resten er bare et spørgsmål om administration.

Sammenfatningsvis er mainstreaming-strategien i udviklingspolitisk sammenhæng for mig at se problematisk på to niveauer: a) den systematiske forskel mellem retorik og praktisk politik, som igen hænger sammen med, at magtforhold ikke tematiseres, og b) den kønligestilling, som bliver tildelt i samfund med en økonomi baseret på frie markedskræfter, vil aldrig være tilstrækkelig. Den går ikke længere end til ligestilling på markedets præmisser. I samfund som styres efter har-du-penge-så-kan-du-få devisen, vil børn – samt de voksne, der føler ansvar for at tage sig af dem – blive sorteper. Her ligger efter min opfattelse en hovedårsag til den såkaldte feminisering af fattigdommen: Mange kvinder har andet at tænke på end at tjene penge.

Kan disse erfaringer med og synspunkter på *gender mainstreaming* i udviklingspolitisk

sammenhæng bidrage til diskussionen af mainstreaming på kønsforskningsområdet? Både ja og nej.

Det med, at mainstreaming lanceres i et tilsyneladende magtløst felt, er fælles. "Mainstreaming sigter på, at ligestilling og kønsaspekter skal indarbejdes overalt i det politiske system og i al lovgivning" skriver Hilda Rømer Christensen i *Kvinder, Køn & Forsknings* temanummer om mainstreaming (Rømer Christensen 2000, 27). Og beskrivelsen uddybes af Iris Rittenhofer i samme nummer: "Mainstreaming betyder (...) at man skal analysere, hvordan kønsskævheder skabes i deres respektive kontekster og undersøge, om alle planlagte tiltag har samme konsekvenser for begge køn, inden man gennemfører dem i den planlagte form" (Rittenhofer 2000, 62). Mainstreaming betyder endvidere "at vi ser på, hvordan videnskabelig prestige skabes, hvordan den udmønter sig i kønsskævheder, og hvordan disse skævheder konsolideres på hvert enkelt fagområde, fag eller i faglige specialiseringer (...) [samt] at der udvikles konkrete handlingsplaner for, hvordan man kan rette op på skævhederne, hvad målsætningerne er, hvordan man vil nå disse målsætninger og indenfor hvilke tidsrum" (Rittenhofer 2000, 65). Vil den slags kunne gennemføres administrativt, monstro? Mange feminister har erfaringer med at få stukket kæppe i hjulet på langt mere beskedne projekter. Kønsforskere i Danmark – hvor der ikke findes én eneste professor og kun en lille

håndfuld lektorer, som er ansat til at forske i køn – har mange og bitre erfaringer med de universitære magtsystemer, og med Rip, Rap og Rup, der hænger sammen som ærtehalv. Er denne magtkoncentration nu pludselig forduftet? Hvor er garantien for, at en kønsforsknings-mainstreaming strategi vil nå ud over det retoriske plan?

Jeg kan kun se kønsforsknings-mainstreaming på det universitets-institutionelle niveau, hvis den ledsages af en kolossal pose penge til stillinger og forskningsbevillinger etc. Under denne forudsætning vil en mainstreaming-strategi kunne bidrage til, at gøre kønsforskningen legitim, til et forskningsfelt blandt andre. Dette er en vigtig sag; men det er et resultat, der skal kæmpes for – og modstanden er magtfuld. Som det også påpeges gentagne gange i *Kvinder, Køn & Forsknings* temanummer om mainstreaming, er forskellene mellem Sverige og Danmark tankevækkende i så henseende. I Sverige er kønsforskning i langt højere grad end i Danmark et legitimt og anerkendt forskningsfelt, blandt andet takket være en række kønsforskningsprofessorer, der ligesom andre professorer repræsenterer universitær magt. Selv vil de sikkert sige, at deres magt er forsvindende sammenlignet med mandlige kollegers magt på andre, mandligt dominerede forskningsfelter. Men set med danske øjne ser det svenske kønsforskningsestablishment imponerende ud. Denne stærkere position er også mærkbar på udviklingsbi-

standsområdet. Sammenlignet med Danida har Sida (selv om de nu også har skåret ned) langt flere kompetente kvinder at trække på. Der er højere til loftet og længere ud til væggene i Sidas kønspolitiske rum. Sida afholdt i slutningen af sidste år en konference, netop med henblik på at styrke forholdet mellem svensk kønsforskning og bistandens kønsaspekter. Konferencen handlede ikke kun om, hvordan bistanden kunne instrumentalisere forskningen og bruge den til sine egne formål, men også om, hvordan kønsforskningen kunne give input til bistanden, og udfordre dens begrebsmæssige grundlag.¹

Danida har en del at lære her, og man kunne godt forestille sig, at en mainstreaming af universiteternes kønsforskningen, bakket op af masser af penge, forskningsbevillinger, faste stillinger og professorater etc. kunne hjælpe på sagen. Derimod vil mainstreaming af kønsforskningen *uden* forudgående økonomisk og institutionel styrkelse af kønsforskningsfeltet for mig at se være ren luftsteg og vindfrikadeller, det vil sige tom retorik.

På det *institutionelle* niveau er penge og stillinger en forudsætning for institutionel magt, som så igen er en forudsætning for succesfuld mainstreaming. Med hensyn til det niveau, som handler om *forskningens indhold*, forholder det sig anderledes. Her mener jeg, at man slet ikke *kan* tale om mainstreaming – i hvert fald ikke meningsfuldt – fordi kønsforskning i sit væsen er kritisk. Det er nemlig ikke bare noget

med *adding women*, men meget mere noget med at anfægte hele det tilsyneladende kønsneutrale grundlag som almindelig og universitært accepteret videnskabelighed fungerer på. Det er ikke kønsforskningen, der i sig selv har et køns-specifikt perspektiv, men kønsforskningen påpeger de køns-specifikke perspektiver, der i kraft af det implicitte *white, male, middle class* forsknings-subjekt, er på færde i langt størstedelen af den proklameret kønsneutrale forskning. Kønsforskning peger på nødvendigheden af at erkende viden som *situated knowledge* (jævnførende adskillige af indlæggene i *Kvinder, Køn & Forsknings* mainstreaming-nummer) og dermed også på nødvendigheden af forsknings-subjektets eksplicite positionering. I denne forstand deler kønsforskning interesser med post-kolonial forskning, som også destabiliserer almindelig videnskabeligheds implicitte og usynlige forskningssubjekt. Jeg mener derfor, at kønsforskning og post-kolonial forskning har meget at give hinanden, gerne allieret med resten af dem, som Donna Haraway, kalder *the inappropriate/d others* (jævnførende Nina Lykke 2000, 51,52) – det vil sige alle, der *ikke* er *white, male, middle class* – eller som på andre måder er udenfor og på kant med magten – for eksempel på grund af en 'forkert' seksualitet.

Netop i forlængelse af denne tankegang kan *queerness* være et godt udgangspunkt for eksplitering af de *implicit assumptions*, der ellers tages for

givne i almindelig, gængs videnskabelighed. Men jeg finder det også en anelse suspekt, at *queerness* som kritisk position i dén grad har erobret kønsforskningens scene. *Queerness* anfægter videnskabens implicitte *konposition*, mens de begrænsninger, der ligger i positionerne *white* og *middle class* ikke udfordres. Dette har sine nærliggende grunde, i og med at en række toneangivende kønsforskere m/k (samt hvid middelklasse) skriver ud fra subjektpositionen *queer* – et faktum, der bekræfter opfattelsen af kønsforskning som et livspolitisk projekt med udgangspunkt i identiteten og i selvet.²

Kønsforskning handler dog også – ligesom anden kritisk samfundsvidenskabelig og humanistisk forskning – om at kunne se og forstå sig selv i større sammenhænge. Afrikansk-amerikansk og post-kolonial kønsforskning bidrager til en underminering af subjektpositionen *white*, som også hvide middelklasse kønsforskere kan tage ved lære af. Der er masser af inspiration at hente ved at sætte sig ind i, hvordan verden tager sig ud fra *non-white* og *non-middle class* positioner. Den privilegerede race- og klasseposition er efter min mening vestlig kønsforskningens akilleshæl. Vi fra vor del af verden må gøre en særlig indsats for at få skovlen under de begrænsninger, som følger med, når race- og klassepositioner tages for givne. I vore dages politiske klima, med stadigt højere mure mellem USA /EU og resten af verden, samt mellem rige og fattige, må vi

som kritiske forskere kæmpe for *ikke* at lade os begrænse af disse mure, og ikke at acceptere bistandspolitikkens rollefordeling mellem givere og modtagere. Der er betydeligt mere kritisk potentiale i at se *the inappropriate/d others* – inklusive dem, som befinder sig i andre verdensdele – som alliancepartnere end som bistandsmodtagere. Sådanne perspektiver ligger imidlertid fuldstændig udenfor mainstreamingstrategiens scope – og viser derfor samtidig dens begrænsning.

NOTER

1. En samling papers fra denne konference er udgivet af Sida som nr 3 i skriftserien *Sida studies*, under titlen: 'Discussing Women's Empowerment – Theory and Practice'. *Sida studies* kan rekvireres *gratis* fra info@sida.se, eller tlf + 46 8 698 55 80.

2. Rømer Christensen og Gade sætter i *Kvinder, Køn & Forsknings* mainstreaming-nummer tidligere kønsforskningens-generationers politiske frigørelsesprojekter i modsætning til de aktuelle livspolitiske identitetsprojekter (Rømer Christensen og Gade 2000, 5). For mig at se er forskellen en anden. Også i 1970'erne var kønsforskning uadskillelig fra livspolitik og identitet – men dengang var livspolitik og identitet mere umiddelbart integreret i et større politisk frigørelsesprojekt end tilfældet er i dag. Jeg mener dog, at forbindelsen stadig *er* der, og at kønsforskningens store kritiske potentiale ligger netop her.

LITTERATUR:

- Hannan, Carolyn 2000: *Promoting Equality between Women and Men in Bilateral Development Cooperation*. Lunds Universitet.
 - Lykke, Nina (2000): Hvordan kan kvinde- og kønsforskningen navigere mellem magtens centre og periferiens monstre? in *Kvinder, Køn og Forskning* 2000/2.
 - Rittenhofer, Iris (2000): Mainstreaming som differentieret ligestillingspolitik, in *Kvinder, Køn og Forskning* 2000/2.
 - Rømer Christensen, Hilda (2000): Mainstreaming af kønsforskning – debatoplæg, in *Kvinder, Køn og Forskning* 2000/2.
 - Rømer Christensen, Hilda og Gade, Bente (2000): Indledning, in *Kvinder, Køn og Forskning* 2000/2.
- Signe Arnfred, mag. art.,
lektor ved Internationale Udviklingsstudier, RUC
P.t. forskningsprogram-koordinator ved Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala.